

Hortí P. rajza.

A GÖMÖRMEGYEI NÉPIES AGYAGMŰVESSÉG.

Művészi diszítést alkalmazó, tehát e folyóiratban való ismertetést megérdemlő agyagipar Gömörben csak a Murány völgyében van. A Rima völgyén ugyan jobb az agyag és műszaki célra fel is dolgozzák, de ennek semmi köze az iparművészethez.

A vármegye agyagipara igen régi. Jolsva, Rozsnyó és Rimaszombat városokban virágzó fazekas-céhek állanak fenn a múlt században, s bizonyára igen sok régi, ma már kihalt ornamentikával diszített kancsó és tál, a mit oly annyira szeretnek éppen szépségük miatt „habaner“ munkának elkeresztelni, ezeknek a céheknek műhelyeiből került ki. Évszámmal ellátott edények mutatják, hogy a céhbeli iparosok még e század harmincas éveiben is – bár időközben változtattak diszítési és előállítási modorukon – elég tisztességes munkát produkáltak. Csodálatos és szomorú azonban, hogy ép akkor, a mikor a gyáripar és a külföldi verseny hatása alatt bizonyos reformokat, haladást várhatnánk, a haldoklás jeleit vesszük észre. A hatvanas évek felé a városi ipar egész eldurvúl, s ma már az a néhány iparos, a ki az említett három városban dolgozik, semmivel sem csinál különb dolgokat a falusi paraszt-fazekasnál.

De a szoros értelemben vett népipar sem újabb keletű. Láttam 1720-ból való kancsót, tiszta parasztmunkát, a mi azt mutatja, hogy a városi céhbeli és a falusi házi ipar igen szépen megfértek egymás mellett. Az előbbi elpusztult, de az utóbbi él s úgy látszik, nem fog rajta semmiféle külföldi verseny. Életre valóvá teszi végtelen olcsósága és ornamentikája, mely hiába, csak legközelebb áll a mi népünk szívéhez. Nem stílvirágnak, hanem komolyan használom ezt a kifejezést. Népünk művészi eredetiségének, önálló felfogásának első, ámbár negatív megnyilatkozása az, hogy nehezen ért meg idegen stílusú dolgokat.

Ezért veszi meg szívesen az alföldi ember az ő ismerős virágaival diszített gömöri edényét, kivált ha olcsó. Olcsónak pedig olcsó. Süvetén magában a faluban egy bányára való edény (bányának hívják az égető-kemencét), összesen vagy 600–700 különböző nagyságban, 25–28 forintért kapható. Ily olcsóság természetesen csak tömeges és a felületességig gyors előállítási mód mellett érhető el.

Eljárásuk, a mire a fehér színű agyag hiánya is kényszeríti a fazekast, az engobetechnika. A szikkadt edényt t. i. más színű, természetes, vagy festett agyagiszappal vonják be, mely az alsó réteggel szárításkor és tűzben egyenlő módon viselkedik. Palettájuk nem valami gazdag. Egyik főszínük: a fehér (fehér agyag-engobe) meglehetősen tompa, a barna ellenben (barnakővel, vagy vasoxyddal festett agyagiszap) tüzezebb, élénkebb

s oly edényeknek, melyeken ez az alapszín, meglehetősen szép fényük van. A fehérrel együtt ez a legkedvesebb színük. Zöldjüket fehér agyag-engobenak rézoxiddal való keverésével nyerik, kék színüket pedig a „smalte“, kobalttal festett üvegporsal adja meg. Sárga festékül vagy a természetes agyagot, vagy annak antimon-oxiddal való keverékét használják. A vörös színt ugyancsak a vidéken található vörös agyag szolgáltatja.

Magának a készítésnek menete a következő: A fazekas a kikorongozott tárgyat szikkadt állapotban engobe-bal vonja be s ennek bizonyos fokú száradását bevárva, írja rá a dísz. Ez az *írás* (így hívja a rajzolóval való festést, a régi magyar nyelv szellemében) vagy ecsettel történik, melynek szőre gyapjú, esetleg nyúl farkának szőre, vagy *szarvacskával*. A szarvacska ökörszarv vége, melybe a csúcson tollcsövecske van illesztve; a szarvba öntik a festéket s a csövön kifolyó festék hozza létre aztán a vékonyabb vonalakat. Megíratván az edény, következik a *zsengélés*, vagyis az első égetés. Az így kiégetett edényt mázzal vonják be, melynek egy harmada kvarc, *békasó*, a hogy ők nevezik, két harmada ólomoxyd. Így kerül a tárgy a kemencébe a második és utolsó égetésre.

Az eljárás nagyjában mindenütt ugyanaz, a díszítésben azonban falunként bizonyos különfélességek vannak. Csak ecsettel és szarvacskával dekorál a licei fazekas; Süvetén (itt tudnak legtöbbet) egynémelyik papírból vágja ki a rózsafarmát, patront használ, de a növény szárait ecsettel írja. A dereskiek már *metszenek*, t. i. az edényre kent engobe-ot még szikkadt állapotban kaparó-vésővel kiemelik s így hozzák létre a rajzot. Az eljárás a morvaországi kőedényeken fordul elő s valószínű, hogy azokról tanulták. Leglehetősebb mindenképen az a márványszerű díszítés, a mit a festékbe mártott spongya rányomkodásával hoznak létre az edényen. A rozsnói, jolsvai és murányi fazekasok dolgoznak így, a falukon nem igen gyakorolják.

Számunkra igen érdekesek a díszítő-formák a gömöri készítményeken. Általában jellemző, hogy csak olyan ékítményeket találunk, melyeknek előállítására egynéhány ecsetvonással lehetséges. A levél egyetlen ecsetrántás és a leggazdagabb virágforma is, a több színű szirmokból összetett, magvakat vagy pávaszemet tartalmazó virág is, a hány szírom, annyi ecsetvonásból áll. A mellékelt két gyűrűformába írott tányérdísz fogalmat nyújt e motívumokról. Az egyiknek virágja nagy, ecsettel írott lapos, inkább széles levélre emlékeztető virág, a másik öt szirmú rózsza. Mindkettő kelyhét körforma képezi, egyetlen ecsettel oda tett petty. Az ugyancsak közölt, Süvetén divatos két-két futó dísz levelei és virágszirmai szint' ilyen egyszerű módon készültek. Az egyik virág szirmain egész pontsor van. A virágot hol szélesebbre, dúsabbra, hol vékonyabbra csinálják, alakja néha levélre, néha makkra emlékeztet, de a jelleg az előállítás módjának megfelelően közös. Egyike a legdíszesebb virágformáknak a szívek által körített, mely az egyik rozsnói tálán látható. A gyors eljárás közben legtöbbször bizonyos technikai érdekesség jön a díszítménybe. A teli ecset végig rántva az edényen, a húzás vége felé vékonyabban adja a festéket s az alsó szín átütődve, árnyalás keletkezik.

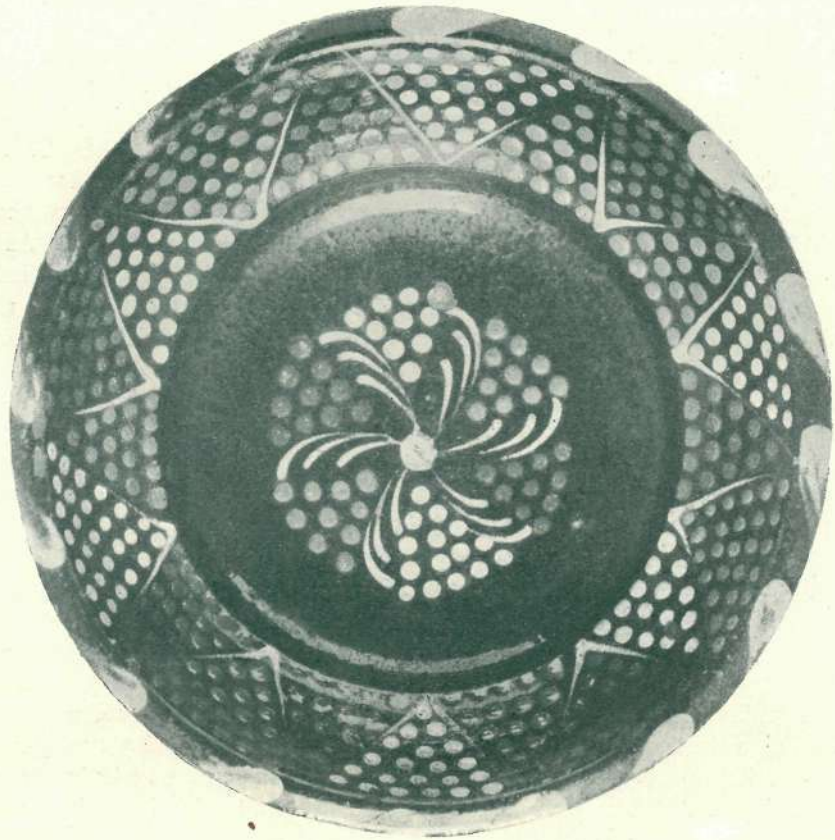
Az ecsethúzással ellentétben a szarvacska csurgatott vonala majd mindenütt egyenes, de dúsabban ömlesztve a festék, a vonalak végei kerekdedekké, puhákká válnak.

A mellett, hogy a tárgyak olcsósága folytán a rajz a legtöbbször egész a felületességig gyors, meg kell adnunk, hogy egyike-másika ezeknek a paraszt-iparosoknak csinosan és a mi fő, biztosan rajzol. Igaz ugyan, hogy egy-egy fazekas csaknem folyvást ugyanazokat a motívumokat festi ifjúsága óta; motívumokat, melyek, akár a népdal, nem egy ember, hanem mondhatni a falu tervezetei.

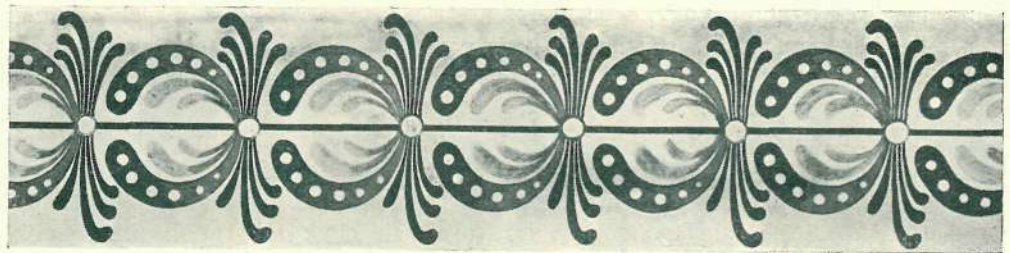
Régebben, a mikor a gondosabb munkára is volt vevőközönség, nagyobb szabású, érdekesebb díszek is kerültek a tálakra. Ilyen a közölt ratkói tál, mely rendkívül fantasztikus keleti építményt ábrázol magyaros virágok közepette. Mostanság már nem fordítanak a díszítésre annyi gondot, de azért ornamentikájuk elég gazdag. Érthetőbb,

SÜVETEI EDÉNYEK FUTÓ DÍSZE.

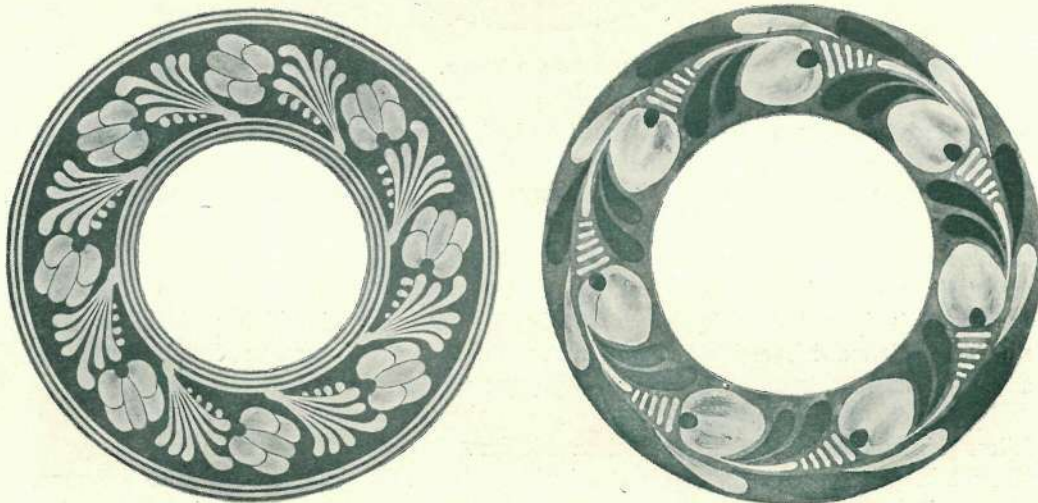
ROZSNYÓI TÁL.

SÜVETEI EDÉNYEK FUTÓ DÍSZE.

RATKÓI TÁL.

SÜVETEI TÁLAK.

szigorúbban stilizált, magyarosabb formákat rajzolnak, mint pl. a tordaiak, de nem oly tisztán, mint a hódmezővásárhelyi tálasok. A díszítmények körülhúzását színes vonallal vagy karcollással, a sgrafittót, mely ez utóbbi helyen divatos, Gömörben nem ismerik. Ugyancsak nem alkalmazzák a hódmezővásárhelyiek román stilusra emlékeztető összetett leveleit és búzakalászfarmájú virágdíszét.

A geometrikus dísz: törött vonalakból szőtt hálót, paralell és hullámos vonalakat stb. ügyesen alkalmazzák. A mellékelt rozsnói tál mutatja, hogy csupán pontok csoportosításával milyen ügyesen díszítenek. Figurát, egy pár erősen stilizált madáron és kezdetlegesen mintázott, vagy festett emberalakon kívül, alig alkalmaznak.

Ez a népies ipar nemcsak a készítőnek ad kenyeret. Süvetén, a fazekasság közép-pontján és a környező falvakban is a lakosság egy része azzal foglalkozik, hogy a kész árút elfuvarozza, eladja. A magasan rakott szekerek messze elmennek, le egész Nagyváradig,

DERESKI TÁNYÉR.

északkelet felé Mármarosig, s nem csupán pénzt, hanem jelentékeny gabonamennyiséget is hoznak haza. Az eladás t. i. csere-kereskedés útján történik. Nagyobb edényt annyi búzáért adnak, a mennyi belefér, kicsinyért két töltést is elkérnek. A kereskedés e módja igen előnyös az eladóra s bizonyára emeli az ipar versenyképességét. Hatása meg is látszik a falvakon, melyeknek népe egyszersmind földművelő is. Süvetén aránylag nagy árakat fizetnek a jobb rétekért és földekért. A paraszt különben sem tekinti és nem is vallja magát iparosnak, még ha a legtöbb időt fazekassággal tölti is el és bizalmatlan minden úriforma kérdezősködővel szemben, állandó aggodalomban élve, hogy megadóztatják az ipara után is, holott ez ideig csak a földje után fizet.

Éppen ez a bizalmatlanság az egyik oka, hogy ez életre való ipar emelésére, fejlesztésére módot javasolni igen nehéz. Népipart iskolával fejleszteni nálunk még alig sikerült. Népünk huzódozik az eféle dolgoktól s nem is éppen ok nélkül. Jellemző, hogy Székelyudvarhely nagyszámú agyagiparososa közül nincs egy is, a ki az ott fenálló

és évenként ezrekbe kerülő agyagipar-iskolához fordulna ismeretei gyarapításáért, de még az inasát sem küldi oda. Összesen annyi köze van az intézetnek hozzájuk, hogy szolgálja egy odavaló, mesterségétől megvált fazekasember. Másutt sem sikerült szorosabb köteléket teremteni. Az efféle iskolák nem az iparosok közül nőttek ki, vezetőik rendszeresen lenézték a helyi ipart s teljesen új technikát, új formákat hirdettek, a magyaros irány kultiválásának ürügye alatt pedig komplikált himzésmintákat vitettek rá az agyagra nagy fáradsággal, mintha a fazekas napokig foglalkozhatna egy-egy olcsó edény elkészítésével.

Nem is igen váltak be e kísérletek. 1883-ban a gömöri agyagipar emelése szempontjából az akkori tanfelügyelő négy ingyenes helyet eszközölt ki az ungvári agyagipar-iskolában gömörme gyei ifjak számára. Fel is ment két süvetei és egy pádári legény (a negyedikre nem lehetett jelentkezőt fogni), de eredménye a dolognak nem volt. A pádári megvált mesterségétől, az egyik süvetei legény pedig nem rég Amerikába költözött. Süvetén mint kuriózumot mutogatnak most is egy-egy munkájukat, többek közt olyan paraszt renaissance-formájú, hattyúnyakú vázát, a mit az egyik tanult legény gyártott, a magával hozott gipszminta segítségével, de az ilyen fajta dologról a süvetei parasztiparos – igen helyesen – nem vett tudomást. Csak nem hagyhatja ott régi, jól kelendő formáit, gyors technikáját, szóval kenyerét az efféle dologért.

Csak igazi művészi tudással és nagy tapintattal lehetne ezeknek az embereknek elméjéhez férközni. Oly dolgot bevesznek, a minek hasznát rögtön átlátják. Az eddig próbált rendszerek közül még legjobban bevált az, melyet a hódmezővásárhelyi agyagipari tanműhelynél követtek. Az állam műhelyt állított fel egynéhány koronggal, adott kemencét, tüzet, agyagot, festéket, mázat s az ott készült edény a készítő legény vagy mester tulajdonába ment át igen olcsó áron. A fazekas az üzletet magára igen előnyösnek találja, de az iskola sem panaszkodhatik. Veszít ugyan minden edényen $\frac{1}{2}$ – $\frac{1}{4}$ krajcárt, de megtanítja munka közben a jobb eljárást. A fő dolog azonban, különösen kezdetben, hogy ne sokkal többre tanítsuk őket, mint a mit már tudnak.

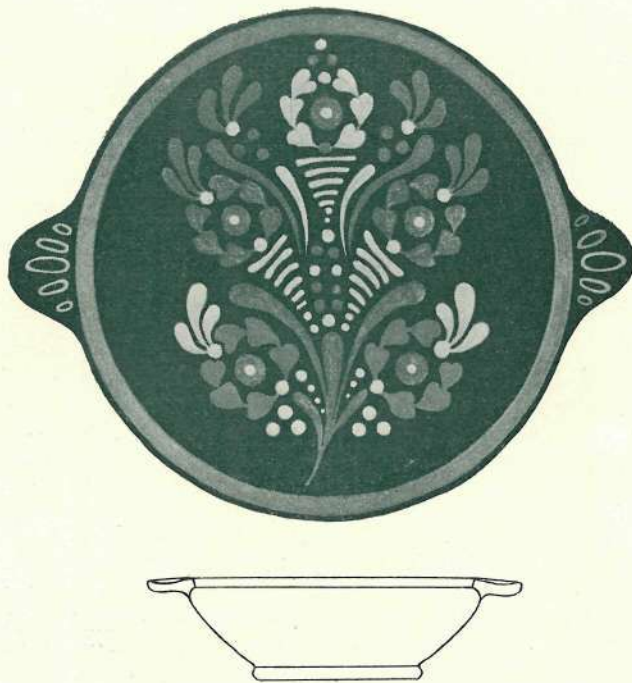
Egy ilyenféle tanműhelyt kívánnék én is Süvetére. Ennek a népe legélelmesebb, legügyesebb s ide küldik fiaikat tanulni a szomszéd községek fazekasai. Ez fekszik a fazekasság középpontján; tőle alig egy pár kilométernyire vannak Lice, Miglész, Gice, Perlasz, Deresk, Kövi, Melléte, csupa agyagiparos községek. Nem rendszeres iskolát gondolok, csak egy olyan fajta nagyobb arányú jó kemencét, a hol olcsóbban égethetne a fazekas, mint otthon, e mellett egy olyan műhelyt, a hol olcsóbban kapná, szinte készen, a jobb fajta engobe-ot, mázat, mint a hogy ő veszi mostanság. Egy pár garasnyi haszon képes odavinni öregjét, fiatalját, ha nem rohanjuk meg őket mindenféle új dologgal s hagyjuk munkálkodni a maga szokása szerint, csupán egy-egy új tanácssal segítve rajtuk. Nem is az egész esztendőre kellene belé vezetők. Két egymástól távol eső nagy tanműhelyt is vezethetne egy ilyen hozzáértő, praktikus érzéssel bíró ember, felváltva tartózkodván mind a két helyen. Ha belátja az iparos, hogy haszna van belőle, nem tér vissza a régi rosszhoz. Csak túlságos nagy reformot ne kívánjunk tőlük. Az engobe-technika, mivelhogy környékükön fehér agyag nincs, egyelőre fentartandó lenne. Egy másik fontos dolog lenne a rajztanítás, egy kicsiny téli tanfolyam keretében, különösen a leányok számára. Ehhez kellene a legnagyobb ügyesség. Nem ám olyan rendszeres, aggodalmas gondosságú, kicsinyes rajzolásra van ezeknek szükségük, mint a melyet az iskolákban szoktak tanítani, hanem merész, ecsettel való munkára, mint a hogy az edényre szoktak rajzolni, minden előleges vázolás nélkül. A mintákat az ő ismert díszítő motívumaik, vagy azoknak szebbített, nemesített kiadásai képezzék, de mindenesetre olyanok, hogy könnyen és gyorsan legyenek ráfesthetők az edényre. Egy más vidéknek, pl. a hódmezővásárhelyi agyagiparnak díszítményeit megismertetve a gömöriekkel, jelentékenyen gazdagítanánk művészi anyagkészletüket. Egy-egy minta

(esetleg mázatlan égetett tányéron) addig volna gyakorlandó, míg az illető annak előállításában teljes biztosságra nem tesz szert. Igaz ugyan, hogy ilyen mintáknak ez idő szerint híjjával vagyunk; de vannak művészi tanintézetek, melyek előállíthatnák. Ugyancsak jó patron-minták előállításával a diszítésnek ezt a nemét is művészebbé lehetne tenni.

Fent, a völgy felső végén, Murányban, az alsótól teljesen elűtő, de igen virágzó agyagipar van. Oda szállított fehér agyagból tömegtelen kályhát készít ott egynéhány, különben jó módú iparos. Persze a kályhafiókok, párkányok stb. negatív mintáit hozzák s ezekhez a lelketlen, a közelmúltban divatos formákhoz az ő egyéni felfogásuknak semmi közük. Egynéhány ilyen gipszminta, szellemesen megmintázva, egyik-másik színezésre számítva, az iparművészeti múzeum régi kályháinak motivumaival, azt hiszem, más művészi nivót adna az egész murányi kályhásiparnak. Nem is kerülne sokba s ingyen lehetne kiosztani az iparosok között a negatív formákat.

Tudom, hogy a gömőri agyagipar fejlesztése a vármegye és a kereskedelmi kormány gondját képezi, de nem a Murány-völgyi, hanem a Rima-völgyi, a hol kőedény-gyártásra alkalmas agyag található Zaluzsány, Susány, Pongyelok határában. Rimaszombatban szándékoznak az internátusos iskolát felállítani s a művészi szempont teljes mellőzésével a kőedény-gyártást tanítani benne. Hisz ott csakugyan az a fontos, de azért igen sajnálni való lenne iparművészetünk szempontjából, ha a Sűvete-környéki fazekasságot, a lassan mindinkább háttérbe szoruló népies diszítő-formáknak egyik otthonát, gyakorló-műhelyét, a részvétlenség pusztulni engedné.

Gróh István.

ROZSNYÓI TÁNYÉR.